

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Studier i norsk mynthishistoria under tiden c:a 1270-1513

Rasmusson, Nils Ludvig

Fornvännen 1943(35), s. 267-281 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1943_267

Ingår i: samla.raa.se

STUDIER I NORSK MYNTHISTORIA UNDER TIDEN ca 1270—1513

AV

NILS LUDVIG RASMUSSEN

II

1319—1481

Som så ofta i äldre mynthistoria har i Norge existensen av konungar med samma namn vållat svårigheter beträffande tidfästande av mynten. Schive ansåg sig sålunda böra hålla den möjligheten öppen, att man måste fördela penningarna med HAQVINVS REX på både Haakon V och och Haakon VI, d. v. s. på tvenne perioder skilda av cirka 35 år. Den senaste framställningen av Norges medeltida mynthistoria, Hans Holts i *Nordisk kultur*, synes helt ha övergivit tanken på denna möjlighet. Det är också klart, att synnerligen goda skäl tala mot detta: den långa perioden däremellan, d. v. s. Magnus Erikssons norska regeringstid, skulle på ett onaturligt sätt dela upp i tvenne grupper en myntmassa, som fastän fördelad i flera typer dock i stort sett har en viss enhetlig karaktär. Resultatet av resonemanget blir, att de stora inskriftsförsedda mynten redan 1319 var ett i Norge t. v. avslutat kapitel.

Hur såg de mynttyper ut, som ersatte dem i rörelsen? Det visar sig omedelbart, att det är svårt att åvägabringa ett myntmaterial, som kan tjänstgöra som underlag för en karakteristik. Det är nämligen strängt taget endast tvenne grupper — fränsett de mynt av »Kunga-hällatyp», som ev. fortfarande kunna ha präglats, en sak som det f. n. är omöjligt att yttra sig om — som genom sitt yttre med absolut säkerhet ange sig själva som norska: 1 a) tvåsidiga mynt (fig. 12: 1) med Norges yxbärande lejon på fräns. (Schive T. XII, 60—65); 1 b) med samma åts. och med tvenne yxor å fräns. (fig. 12: 3); mindre

än föregående (Schive T. XII, 66); 2) strålringsbrakteat med Norges vapendjur.¹ Trots sin litenhet ger detta material möjlighet till betydelsefulla observationer. Det visar oss nämligen otvetydigt, vart man gick i Norge efter 1319, då det gällde att söka mönster för den yttre gestaltningen av mynten. Likheten mellan de norska tvåsidiga typerna och Sveriges samtida mynt är uppenbar. Samma tekniska och stilistiska drag återfinnas hos de grupper av svenska tvåsidiga mynt, som nu gå under namn av Thordeman grupp XVIII och XIX. Den ungefärliga samtidigheten är säkrad genom förekomsten av alla de nämnda 3 typerna (norska gruppen 1 a) ovan och Thordeman XVIII och XIX i Hukekullafyndet.² Därmed är dock inte någon mera preciserad absolut datering given. Finns det ingen möjlighet till en när-

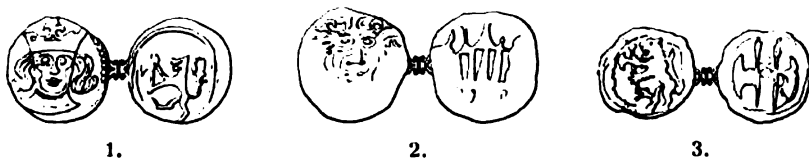

Fig. 12. Obesträtt norska typer.
Indisputably Norwegian types.

mare tidsprecisering för de nämnda norska typerna? En viss sådan synes mig erbjudas i den karakteristiska likhet, som tycks föreligga mellan utformningen av vapenskölden hos exemplaret Schive XII: 61 och det tvåsidiga myntet Schive X: 18 f, som man med all sannolikhet med hänsyn till den starkt försämrade stilen har att sätta sist bland Haakon V:s typer. I båda fallen visas samma vårdslösa insättande av skölden i omedelbar kontakt med eller överkorsande den inre ringen. Som ytterligare anknytning bakåt mot de inskriftförsedda stormynten framstår de krönte framåtvända huvudena hos den grupp, som ovan förts under 1 a. Denna grupp kan genom det krönte framvända huvudets förekomst som åtsidesbild utökas ytterligare med

¹ Bengt Thordeman, Myntfynden i Korsbetningens massgravar. Fornvännen 1932, s. 76 f.

² Bengt Thordeman, Några svensk-norska numismatiska problem i belysning av ett västsvenskt skattefynd (K. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens handlingar 39: 3) 1935 s. 12, 19.

några typer (resp. fig. 14: 1 o. fig. 12: 2) med O (Schive XII: 48 f)³ eller med en byggnadsliknande figur å frånsidan (Schive XII: 67 och 68). Vad som nu anförts om dessa mynts förekomst i Hukekullafyndet och bildmotivens kontakt med mynten före 1319, talar för att vi i dem ha att se de präglingar, som åtminstone delvis utfylla de första decennierna av den svensk-norska union, vars verkningar för närmande av de båda ländernas mynt till varandra i yttre likhet vi redan nu tycka oss kunna urskilja.⁴ Samtida med de norska mynt, som nu diskuterats, skulle, i fall den datering, som här föreslagits, är riktig, bli de svenska av gruppen XVIII. Mellan dessa svenska och norska mynt föreligger en karakteristisk skillnad: de norska äro väsentligt större och tyngre. Man vet emellertid, att år 1340 det norska myntet genom åtgärder av regeringen började utpräglas till 5 i st. f. förut 4 penningmarker på silvermarken. Detta betydde, att den norska penningmarken blev lika med den svenska.⁵ I Sverige, där f. ö. just år 1340 »nytt» mynt omtalas, är nämligen samma förhållande mellan

³ Jfr Thordeman senast a. a. s. 12, 20, 22. Gentemot denna typs — i äldre numismatik beryktad som drottning Margaretas blygdpennig — hänförande till Norge kan invändas, att alla kända exemplar — utom ett (se Schive s. 103, XII, 48) — ha hittats i Sverige. Dessutom må det vara tillåtet att framhålla vissa funderingar, som denna typ ger anledning till. Det är rätt påfallande hur isolerad från sina efterföljare Thordemans grupp XVII är både i fråga om stil och fyndkombinationer. I båda dessa avseenden finns ingen kontakt mellan grupperna XVII och XVIII. Nu är det emellertid tydligt, att vi inte ha några slutna, svenska myntfynd nedlagda under 1320- och 1330-talen, vilket måhända med hänsyn taget till de fredliga förhållandena i landet ej är mer än vad man har att vänta. Här kan förklaringen vara till bristen på kontakt mellan tvenne myntgrupper, som vår nuvarande kunskap om den relativa kronologien ger platsen efter varandra. Men just här blir det under sådana förhållanden tänkbart att inplacera mynttyper, som man av annan anledning har att föra till Sverige och ungefär denna tid. Detta gäller den ovannämnda typen med krönt, framvänt huvud och O. Inplacerad i Sverige för denna tid skulle den bli en god parallell till de ovan omtalade större norska mynten. En sådan parallell bleve förklarlig med hänsyn till den, som under senare delen av personalunionen mellan Sverige och Norge (se nedan!) synes förekomma mellan svenskt och norskt mynt.

⁴ Det är icke utrönt, när de norska brakteattyper, som utgjorde huvudmassan av Kungahällafyndet sluta och därför inte alldeles omöjligt, att vissa av dem skulle kunna föras till tiden efter 1319. Det förefaller dock föga sannolikt.

⁵ Schive, a. a. s. 97, 105. Dipl. Norv. VIII (1871) s. 139 etc.

mark silver och mark penningar känt vid denna tid.⁶ Likheten mellan mark penningar i de båda länderna är något senare, 1348, klart omvittnad.⁷ Så är även fallet 1355 i det domstolsutslag i den påvliga *audientia camere*, varigenom Magnus Eriksson förpliktigades att till påven återbetala 22 028 mark 3 öre och 1 örtug och 6 denarer »*monetarum Suecice et Norice siue denariorum in regnis Swetie et Norwegie usualiter currentium dandis et soluendis in Flandria scilicet in loco de Brugis in argento puro videlicet pro singulis sex marchis dicte pecunie unam marcham puri argenti et ponderis Coloniensis*».⁸ Likheten mellan svenskt och norskt mynt framgår även av den påvliga nuntien Johannes Guilabertis kvitton över i vissa norska stift 1358 insamlat tionde. I några noga angivna fall undantages visst svenskt i värde nedsatt mynt (se nedan!), såsom varande icke likvärdigt med det norska. Men för övrigt heter det både i Hamar,⁹ Nidaros¹⁰ och Oslo¹¹ »*Omnes uero marche monete Noricane superius expressate marchis currentis monete Suecice jn valore et numero consimiles sunt et equales*». Det är här som synes inte endast fråga om värdet av resp. penningmarker utan även om deras likhet i räkning (»*numero*»), vilket betyder, att mellan Sverige och Norge vid denna tid existerade en reell myntunion.

Det är möjligt, att det fanns även annan samstämmighet i de båda ländernas myntpolitik. Nytt svenskt mynt omtalas, som vi sett, samma år, som den norska ändringen av myntfoten skedde, 1340. Man vet, att i februari 1354 mynt avlystes i Sverige.¹² I en överskrift på en handling angående påvlig uppbörd i Norge sommaren 1353 står omtalat, att en viss summa utgjorts i »*antique monete reprobate*».¹³ Att denna anteckning hör samman med det angivna dokumentet framgår tydligt

⁶ Hans Hildebrand, *Sveriges mynt under medeltiden*, 1887 s. 63.

⁷ Jfr D. N. III, 215 från samma år »*atta marker redho penninga norene alla swenske*».

⁸ Detta enligt referatet i kungörelsen 1358 om bannlysningen av konungen *Acta Cameralia* ed. L. M. Bååth I:2 (1942) s. 595 medan i det svenska erkännandet av gälden 1355 (se *Acta Cameralia* s. 518) endast står omtalat svenskt mynt.

⁹ *Dipl. Norv. VIII* (1871) s. 205.

¹⁰ *Dipl. Norv. VIII* s. 216.

¹¹ *Dipl. Norv. VIII* s. 218.

¹² *Acta cameralia* s. 488.

¹³ *Dipl. norvegicum I:1* (1847) s. 268.

av slutsummorna.¹⁴ I Guilabertis kvittenser från 1358 omtalas ett mynt som »antique monete cupree Noricane iam diu eciam reprobate et abiecte».¹⁵ Av den närmare karakteriseringen (se nedan!) framgår, att därmed måste ha menats mynt av den sort, som infördes i Norge 1340. Då det säges, att denna avlysning skett redan för länge sedan, är det tänkbart, att det 1353 som avlyst omtalade myntet varit av samma slag. En sannolik terminus post quem för avlysningen av denna myntsort är det brev från 1349 (se nedan!), där betalning i detta slags mynt omtalas. Vi erhålla på detta sätt ingen datering. Men det ser ut, som om en avlysning skett i Norge i början av 1350-talet. Även avlyst svenskt mynt omtalas i Guilabertis uppbördshandlingar 1358 som »nuper eciam reprobate que dudum cum predicta moneta Noricana nunc currente in valore simul et equaliter concurrebat»,¹⁶ »ultimo-reprobate»¹⁷ eller »iam reprobate et abiecte».¹⁸ Av detta skulle man närmast ha rätt att draga den slutsatsen, att vid en tidpunkt som sommaren 1358 kunde betecknas med »nuper», »ultimo» eller »iam» svenskt mynt blivit avlyst och — som det även upplyses — nedsatt till en tredjedel mot det norska mynt, med vilket det helt nyss varit lika i värde. Man måste emellertid ta i betraktande, att de myntposter, som redovisas, ofta ha insamlats under en längre tid, t. o. m. under sexårsperioder. Man kan alltså inte helt hålla borta möjligheten, att denna avlysning, som omtalas i dokumenten från 1358, är identisk med den, som skedde 1354. Tänkbart fast mindre troligt är, att den 1358 omtalade avlysningen av svenskt mynt utfärdats av den norska regeringen. Det finns emellertid vissa skäl att misstänka, att detta svenska mynt varit av två kategorier: 1) det som avlysts »nuper» eller »ultimo», och 2) det om vilket avlysning man kunnat använda ordet »iam». Detta senare kallas nämligen i motsats till det förra myntet gammalt.^{18 a} Till en dylik svensk myntpolitisk åtgärd fr. c:a 1358 nämnes ingen norsk motsvarighet. Däremot är det möjligt, att den avlysning av mynt, som ägde rum i Sverige 1363,¹⁹ motsvarades

¹⁴ Jag har att tacka dr Ernst Nygren för hjälp med detta ställe.

¹⁵ *Diplomatarium norvegicum* VIII s. 211.

¹⁶ *Dipl. Norv.* VIII s. 211.

¹⁷ *Dipl. Norv.* VIII s. 213.

¹⁸ *Dipl. Norv.* VIII s. 215.

^{18 a} *Dipl. Norv.* VIII s. 215.

¹⁹ Hildebrand, a. a. s. 64. 1364, *Acta cameralia* s. 706 f., omtalas, att man 1363 ej upptagit någon Peterspenning, emedan bönderna ville

av en liknande åtgärd i Norge vid ungefär samma tid. Sålunda omtalas här från detta år betalning i »nyium penningum» (maj) och i »nouorum denariorum monete nunc currentis» (november).²⁰

De uppgifter, som ovan anförts och som eventuellt kunna tolkas som tydande på en viss samordning beträffande avlysande av gammalt och utsläppande av nytt mynt i Sverige och Norge, kunna kompletteras med andra fakta rörande mynten, hämtade ur samma dokument. När myntfoten 1340 ändrades i Norge, få vi veta, att det mynt, som ändrades, kallades »flosu»-penningar²¹. Så heter det ännu 1347²² och 1349.²³ Det mynt, som, såsom ovan nämnts, i överskriften till ett tiondeinsamlingskvitto från 1353 omtalas som »antique monete reprobate», kallas där »Gunnarspenningar» och om det mynt, som i Guilbertis uppbördsdokument från 1358 nämnes såsom »iamdiu reprobate et abiecte» står tillagt »Gunnars peninger et flosors peninger wlgariter nuncupate». Hänsyftningen i detta sammanhang på en man vid namn Gunnar har, säkert med rätta, förklarats så, att därmed åsyftas konungens »fehirde» Gunnar i Bergen, som i breven från 1340 angående ändrande av flosupenningens utmyntningsgrund nämnes som verksam vid myntsmedjan i staden.²⁴ Hans befattning med en myntsort, som kallas flosupenningar, gör det ytterst troligt, att flosupenningar och Gunnarspenningar varit samma sak, något varpå även uttrycket i uppbördsdokumentet från 1358 tyder: Gunnars penningar et flosors penningar wlgariter nuncupate. Det upplyses emellertid om dem, att de under den period för vilken uppbörden gällde varit gångbara i Norge. Ytterligare en myntsort nämnes 1358 vid namn — en tredje, huvudmyntet vid denna tid, förmodligen det som avlystes i början av 1360-talet, förekommer utan särskilt namn — i Guilbertis kvittenser: »paruis obolis Noricanis skef peninger wlgariter appellatis». ²⁵ Någon övertygande förklaring av

betala i det strax innan avlysta myntet, som ej hade något, ej ens måttligt värde.

²⁰ Dipl. Norv. IV: 1 (1858) s. 336 och D. N. XVIII (1907—19) s. 22. Schive, s. 109 om betalning 1364 i avlyst mynt.

²¹ Dipl. Norv. VIII, s. 139.

²² Dipl. Norv. IV, s. 256.

²³ Dipl. Norv. IV, s. 279.

²⁴ Jfr Schive a. a. s. 91 not 3.

²⁵ Dipl. Norv. VIII s. 211 f.

detta ord känner jag ej till.²⁶ Rimligast synes vara att tänka sig en misskrivning för Skerf, vårt nutida skärv, som under medeltiden har betydelse av halv penning, obol. Det som ovan anförts om norskt mynt från tiden omkr. 1340—1363 kan med alla reservationer för de osäkra momenten sammanfattas som följer:

- 1) — 1340 flosuppenningar (ev. även kallade Gunnarspenningar, om fehirden G. varit verksam vid myntet i Bergen även före ändringen 1340);
- 2) 1340 — sannolikt första hälften av 1350-talet (sannolikt före hösten 1353) flosuppenningar eller Gunnarspenningar;
- 3) sannolikt första hälften av 1350-talet (sannolikt före sommaren 1353) — början av 1360-talet;
- 4) halvpenningar, oboler, (»skärvmynt»), i bruk 1358.

De fakta om svenskt mynt, som meddelas utöver vad som ovan refererats, äro inte rikhaltiga. Men de äro av ett betydande värde. Om det mynt, som 1354 avlystes, få vi, enligt vad ett brev från 2/6 1356 (»30 marche monete plane prius currentis»)²⁷ meddelar, veta, att det var »plane». Detsamma säga de ovan flera gånger åberopade dokumenten från 1358 om det svenska mynt, som då nyligen var avlyst.²⁸ Vi få följande bild av svenskt mynt under den här behandlade tiden:

- 1) möjl. 1340—1354 tvåsidigt mynt;
- 2) 1354—1363 ej närmare namngivet mynt.

Möjligen har 1354—c:a 1358 existerat en särskild sort tvåsidigt mynt.

Vi ha alltså i ovan gjorda uppställningar fållor — låt vara icke fullt tillslutna —, som svenskt och norskt mynt från tiden för deras likhet skulle kunna drivas in i. En sådan operation stöter emellertid på stora svårigheter.

Det odisputabelt svenska material, som är att tillgå för att sortera in i dessa fållor, är endast det tvåsidiga mynt, som utgöres av Thor-deman gr XVIII och XIX (fig. 13: 3—6). Det säkert norska mynt, som kan ifrågakomma, är endast de typer, som ovan omtalats i sam-

²⁶ Jfr Schive, s. 107, som sammanställer det med »Skjev», smaat Affald af Liin. KB.

²⁷ Jag har att tacka arkivarien dr Ernst Nygren för att han välvilligt fäst min uppmärksamhet vid detta brev.

²⁸ Dipl. Norv. VIII, s. 211, 213, 215.

band med Hukekullafyndet. Även dessa tillhöra de tvåsidiga myntens kategori. Därtill kommer dock brakteater med strålring och yxbärande lejon. Till tidsskedet hör emellertid även tvenne grupper (fig. 13: 1—2 och fig. 14: 5—6), som av Thordeman inrangerats som svenska under gruppen XX (strålringsbrakteater med krona eller bokstäver) och XXI (slåtringsbrakteater med två motvända kronor).

Fig. 13. Med största sannolikhet svenska typer: 1—2 = Thordeman gr. XX, 3—4 = Thordeman gr. XVIII, 5—6 = Thordeman gr. XIX.

In all probability Swedish types: 1—2 = Thordeman gr. XX, 3—4 = Thordeman gr. XVIII, 5—6 = Thordeman gr. XIX.

Som Erik Gamby²⁰ visat följas dessa i tiden närmast av slåtringsbrakteater med bokstav, Thordeman gr XVI. Någon absolut tidsbestämning har emellertid lika litet kunnat etableras för denna grupp som för de andra. Därför är det inte möjligt att säga, om den kan tagas med i räkningen, när det gäller att fylla de ovan angivna ra-

²⁰ Numismatiska bidrag till Göteborgs och Bohusläns historia, Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings Tidskrift 1941 s. 5 ff. Den kontakt bakåt i tiden för grupp XVI, som Getafyndet var det enda slutna fyndet som förmedlade, har nu eliminerats, sedan det visat sig att gruppen inte var representerad i detta fynd, J. Voionmaa, Brakteatfyndet från Geta, Finskt Museum 1941 (tr. 1942) s. 29 f.

marna med innehåll. Övervägande skäl tala för att gruppen tillhör en något senare tid.³⁰

Den av Hildebrand³¹ och Thordeman³² etablerade relativa kronologien visar följande serie: XVIII, XIX, XX och XXI. Om de 1354 avlysta svenska mynten upplyses, att de voro »plane». Då efter allt att döma grupp XVIII är tidigare, måste det, som av Thordeman utretts, ^{32a} här gälla grupp XIX (beteckningen plane stärker uppenbarligen detta). Men hela eller endast delar därav? Det »plana» svenska mynt, som i peterspenningräkenskaperna för 1358 omtalas som nyss avlyst i Norge, kunde, som ovan framhållits, möjligen tyda på, att nytt »plant» mynt utgivits 1354—omkr. 1358 för att vid sistnämnda tidpunkt avlysas.

På den norska sidan flyter, som redan förut framgått, materialet för det äldre avsnittet av den här behandlade epoken ytterst sparsamt. 1340 har emellertid tydligen varit ett gränsår. Innan dess har man mynt med $\frac{1}{5}$ större värde än senare. Man kan tänka sig detta motsvaras av skillnaden i storlek mellan typen med yxbärande lejon, genom Hukekullafyndet daterade inom den här behandlade epoken, och norska tvåsidiga mynt av ungefär den storlek, som grupp XIX visar. Men finns det några sådana norska mynt? Här föres man in på ett av Thordeman behandlat spörsmål.³³ Är de i Hukekullafyndet förekommande typerna med lejon) (bokstav (fig. 14: 2, 3) svenska eller norska? Thordeman har under påpekande av existensen av ett mynt kombinerande den sannolikt svenska kronan som åtsidesbild med ett hos gruppen lejon) (bokstav förekommande O (fig. 14: 4) framhållit, att den övervägande sannolikheten talar för svenskt ursprung. Thordeman har även ifrågasatt riktigheten av att det varit »möjligt och praktiskt att samtidigt i båda länderna utge mynt, så lika i vikt, storlek och utseende som dessa grupper». Frågan synes mig emellertid mot bak-

³⁰ Att den inte är företrädd i Korsbetningsfynden pekar avgjort i den riktningen. F. ö. är denna grupps ställning gåtfull.

³¹ A. a. s. 61 ff.

³² Myntfynden i Korsbetningens massgravar (Fornvännen 1932) och Sveriges medeltidsmynt i Nordisk Kultur XXIX (1936). Den rätta tidsplacementen av grupp XX är en av de stora landvinningar, som Thordemans medeltidsnumismatiska forskningar har bragt oss.

^{32a} Några svensk-norska numismatiska problem s. 20 f; Sveriges medeltidsmynt s. 32.

³³ Några svensk-norska numismatiska problem s. 18 f.

grunden av den reella myntunionen mellan de båda länderna komma i ett annat läge. En intim myntpolitisk samverkan mellan länderna skulle möjligen även kunna lämna förklaring åt en av Thordeman ifrågsatt men ännu ej bevisad stämpelidentitet mellan kronorna i

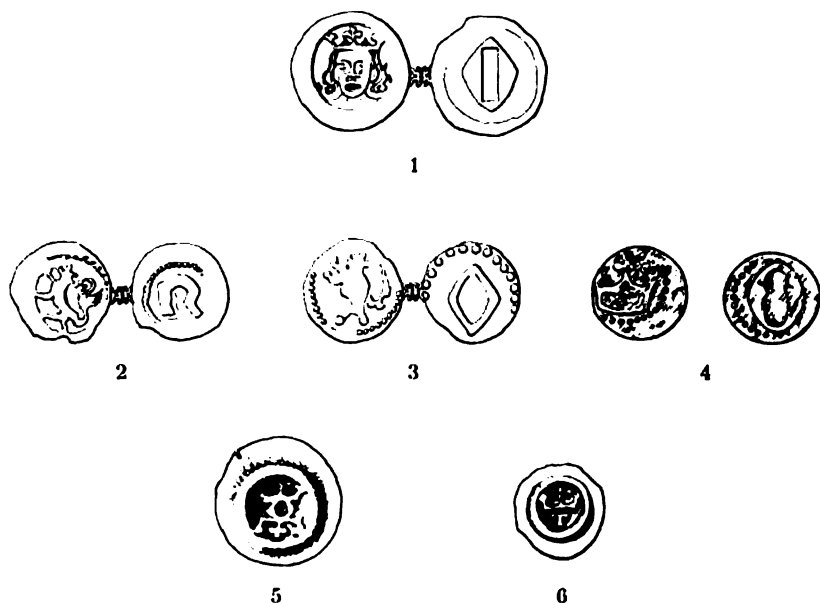

Fig. 14. Typer vilkas ursprungsland här närmare diskuteras, varvid nr 1 ifrågsatts för Sverige, de övriga för Norge.

Types whose country of origin has been discussed in greater detail, no. 1 being suggested as Swedish, the others as Norwegian.

grupp XVIII 1 och XVIII 4. De mynt det här gäller visa f. ö. bokstäverna O och n, vilka båda äro ganska karakteristiska för de norska mynträckorna.

Myntet i Norge under denna tid (det gäller både före och efter 1340) kallas flosupenningar. Kan det tänkas, att detta ord kan ge någon upplysning, som kan stödja en identifikation av landets mynt under perioden? Jag har till tvenne språkmän, professor K. G. Ljunggren, Lund, och dr Sven B. F. Jansson, Stockholm, ställt frågan huruvida ordets innebörd närmast kan tänkas avse 1) ett tvåsidigt mynt, alltså plant och i detta fall ev. med en viss benägenhet att

»skivra» sig, en omständighet, som jag tyckt mig kunna iakttaga på vissa hithörande exemplar, men vilket dock icke varit mig möjligt att verifiera, då mycket material f. n. är otillgängligt, 2) brakteatmynt, alltså skålformigt, kupigt mynt eller 3) i allmänhet smått eller lågvärdigt mynt.

Emedan en karakterisering i nedsättande riktning av myntets värde under denna tid knappast kan ha haft anledning att som benämningen flosupenningar vara knuten till en viss grupp, förefaller alternativet 3 uteslutet (båda mina sagesmän hålla med därom).

Beträffande de olika möjligheterna har professor Ljunggren lämnat följande utredning:

»Faktiskt är alla tre alternativen tänkbara ur rent språklig synpunkt. Det synes mig dock, som om alternativ 3 är det minst sannolika, eftersom flosupeninger endast tycks brukas om ett bestämt slag av småmynt.

Det är tydligt, att benämningen hänger nära samman med forn- och nynorska: *flosa* liten tynd, fraløsnet skive, større vedhængende skjæl (Torp, Nynorsk etym. ordb.) och verbet *flosse* med av el. refl., løse sig op i fibrer, skiver, striper el. lign.; jfr fsv. *fla s* — *flos*, *fnas*, *fjäll* (på huden) (Söderwall), nysv. *fla s* och *flusa*, verb. Frågan är då om *flosupeninger* avser ett mynt som 'flasar av sig' eller ett mynt som liknas vid ett 'fla s' dvs. *fjäll*, *fnas* el. dyl. Båda möjligheterna är ur språklig synpunkt mycket tänkbara. — — —

Jag är f. n. mest benägen att gissa på alternativ 2 som det sannolikaste.»

Tyvärr har alltså flosupenningordet inte givit någon säker antydning i någondera riktningen.

Å andra sidan innebär det som synes icke ett hinder för att till denna tid förlägga ovan omtalade tvåsidiga mynt och låta dem utgöra flosupenningarna. Man skulle sålunda få en period av den reella myntunionen mellan de båda länderna med tvåsidiga mynt i dem båda, en parallellitet, som går utmärkt i stil med en myntunion. När dessa serier av tvåsidiga mynt slutade är ej klart. I Norge markeras kanske slutet av notisen från 1353 om uppbörd av avlyst mynt. I Sverige är gränsen förmodligen 1354 och 1358.

Den relativa kronologien anger, att nu är det grupperna XX och XXI, som närmast kommer i fråga. Om ingen av dem vet man a priori

något beträffande nationaliteten. Det kan förutsättas, att den reella myntunionen snarast verkat i riktning mot likhet i teknik och typval, vilket gör det ännu svårare att företa en boskillnad. Därtill kommer, att ett fritt omlopp länderna emellan naturligtvis åstadkommit en större ömsesidig spridning av mynten. Detta gör det vanligare ehuru ej uteslutet att använda fyndortssammanställningar för att avgöra myntortsfrågor. Under sådana omständigheter synes man böra hålla möjligheten uppe, att grupperna XX och XXI äro att på något sätt dela mellan Sverige och Norge. Med stöd av anteckningar gjorda under ett besök i Oslo och Bergen 1932 är det mig möjligt att ansluta mig till det av Hans Holst 1935 gjorda uttalandet³⁴ att grupp XX sannolikt icke är norsk men grupp XXI möjligen — vilket dock enligt mitt förmenande bör preciseras dithän, att grupp XXI snarare är norsk än svensk. Det är uppenbart, att grupp XXI vida talrikare förekommer i Norge än grupp XX och, vilket här är mera avgörande, i som det förefaller ungefär samma »täthetsgrad» som de säkra norska präglingarna från denna tid. Man skulle med grupp XXI få en högst nödvändig utfyllnad av den norska myntserien för denna tid, då man vet, att norskt mynt i stor mängd verkligen funnits och lämnats till kurians representanter. Resultatet skulle i så fall bli, att strålringsbrakteaterna utfylla tiden 1354 (58) — 63 i Sverige, samtidigt som här började präglas förelöpare till slätringsbrakteaterna i form av brakteater med krönt framvänt huvud. Innan man med större säkerhet kan yttra sig om fördelningen av myntgrupperna länderna emellan äro ingående undersökningar av lösfyndsfrekvens, halt och vikt nödvändiga. De nu tillgängliga analyserna äro ibland alltför fåtaliga för att med säkerhet kunna användas för beräkning av den genomsnittliga finvikten. Därtill kommer, att så länge ingen närmare relativ kronologi kunnat etableras i n o m grupperna ge medelfinvikterna ett genomsnitt för gruppens hela präglingstid, vilket bl. a. innebär risk för undervärdering av gruppens finvikt i början, något som kan vara ägnat att i hög grad påverka uppfattningen om den valör som avsetts. Ytterligare en anmärkning må i detta sammanhang tillåtas. När analyserna för en grupp visar synnerligen skiftande halter, är det fara värt, att utväljning och nedsmältning av de bästa mynten ägt rum. Även här föreligger alltså risk att sätta den avsedda valören för lågt. För sådana grupper är ett omfattande analysmaterial nöd-

³⁴ Thordeman, Myntfynden i Korsbetningens massgravar s. 77 f.

vändigt, ett material som bör behandlas med tanke på den ovan omtalade risken av för låg uppskattning av valören. Intressant är att även smärre präglingar synas höra till grupp XXI.³⁵ Det är frestande att i dem se peterspenningräkensskapernas oboler, skef(skärv)penningar.

Men i Norge har bevisligen även myntats strålringsbrakteater, de redan tidigare nämnda i Hammarfyndet ingående med yxbärande lejon. Tyvärr ger deras förekomst där ingen exakt datering. Man vet sålunda ej närmare, om de tillhöra tiden före eller efter 1363. I varje

Fig. 15. Med all sannolikhet norska typer från slutet av 1300- och början av 1400-talet.

In all probability Norwegian types from the end of the 14th and beginning of the 15th centuries.

fall är det tydligt, att vi här inte bara i nationellt avseende ha att göra med en annan sorts mynt än de andra i Hammarfyndet ingående. Vikten visar, att vapenmynten utgöra en multipel av de övriga.³⁶ En annan fråga, som uppstår i detta sammanhang, är den, om några andra strålringsbrakteater även äro norska. Det synes som om de norska fynden ge utslag till förmån för typen med O (fig. 15: 1 Schive XIII, 7—10). De av Schive (XIII, 4—6) avbildade typerna med B och h (fig. 15: 2, 3) ha dessutom veterligen inte eller i mycket ringa utsträckning förekommit i Sverige.

För den tid, som nu närmast följer, är det kanske än svårare att nå klarhet över de norska mynten. Efter de politiska förhållandenas omsvängning omkr. 1363 ha grundvalarna för en samverkande svensk-norsk myntpolitik säkerligen försvunnit, och några källbelägg på fortbeståndet av en svensk-norsk reell myntunion äro därefter icke bokanta. Sverige gick nu genom införandet av örtugmynten en

³⁵ Hildebrand, a. n. s. 61 fig. 647. Schive XI nr 22. Dessa brakteater ha en krona i st. f. två = ett angivande av deras halva värde mot de med två motvända kronor? Fig. 14: 6.

³⁶ Thordeman, Myntfynden i Korsbetningens massgravar s. 77.

annan väg än grannlandet. Men ifråga om de mindre mynten — i Norge funnos veterligen blott sådana — har en viss likhet fortsatt att göra sig gällande. Samtidigt som i Sverige brakteaterna med krönt bokstav göra sitt intåg, har även Norge sådana att uppvisa. Ett slutet fynd fr. Oslo Ladegård, Gamlebyen,³⁷ nedlagt förmodligen i början av 1400-talet, innehåller sådana med krönt h³⁸ (fig. 15:4) och till ungefär samma tid — de sista 3—4 decennierna av 1300- och början av 1400-talet — kunna förmodligen även räknas för intet annat land ifrågakommande typer med krönt O (fig. 15:5).³⁹ Ännu 1417 omtalas norskt mynt (av koppar!).⁴⁰ Men sedan slutar det norska myntmaterialet. Det är tydligt, att den inhemska präglingen så småningom avtagit i omfattning, sedan inskränkts till enstaka emissioner för att slutligen alldeles upphöra. De skriftliga källorna vittna härom. I ett dokument från 1437⁴¹ säges, att riksrådet skall begära av kungen, att ett stadigt mynt skall upprättas i Norge — det är troligt, att stadig här avser själva myntningsverksamheten, ej myntvärdet —; från detta sekel berätta vidare i Bergen gästande främlingar, att intet mynt fanns i rörelse utan att affärsuppgörelser skedde genom byte⁴² och samma sak säges med avseende på ett längre tidsrum i ett officiellt dokument från det norska riksrådets klagopunkter över Kristian I 1482: man hade flera gånger krävt att få myntare till landet och blivit lovad det, men hade inte fått det.⁴³

Vilka kunna orsakerna vara till denna utveckling? Det faller lätt i ögonen, att den sammanfaller med Norges politiska, ekonomiska och

³⁷ Hans Holst, Funn av myntskatter i Norge, Nordisk numismatisk årsskrift 1936 s. 17.

³⁸ Schive XIII, 65—67. Egna anteckningar från myntkabinettet i Oslo.

³⁹ Schive XII, 50—52. Thordeman, Sveriges medeltidsmynt, Nordisk Kultur XXIX (1936) s. 35 diskuterar i detta sammanhang även en brakteattyp med krönt E. Den förblir, så vitt jag förstår, fortfarande oviss. För norsk myntpolitik under slutet av 1300-talet saknas ingalunda dokument. Men det skulle bli för vidlyftigt att i detta sammanhang gå närmare in på detta ämne. — Under tiden omkr. 1370 vet man, att myntning bedrevs i Oslo (på Akershus): Schive s. 117.

⁴⁰ Schive s. 126.

⁴¹ Norges gamle Love 2 R. I. (1904) s. 177.

⁴² Smärre byzantinska skrifter utg. av Vilh. Lundström, I (1902) s. 18.

⁴³ Sveriges traktater III (1895) s. 366.

kulturella tillbakagång under detta skede, med hanseaternas kraftiga maktutveckling i landet och med unionskonungarnas försök till nordisk helstatspolitik med Danmark som utgångspunkt. Fattigdomen, främlingsväldet och angreppen mot landets statliga tillvaro voro kan hända alla faktorer, som medverkat till det självständiga norska myntväsendets totala undergång under denna tid, sedan det redan under föregående sekel varit hotat av engelskt⁴⁴ och tyskt mynts dominans.⁴⁵ Under 1400-talet kom under sådana förhållanden det tyska myntet att dominera, säkerligen till fördel för dess utpräglare, medan danskt mynt vid sidan därav intog en betydande ställning.⁴⁶ Men ha unionskonungarna haft större ekonomisk fördel av danskt än av norskt mynts omlopp i Norge? Förmodligen icke i första hand ekonomisk fördel, men som ett led i genomförandet av en verklig helstatsunion kunde en sådan politik ha sin betydelse. Men dessutom kan framhållas att ev. inkomster av en sårnorsk prägling knappast i samma grad som av en motsvarande dansk blivit omedelbart åtkomliga för kungen.

⁴⁴ Hans Holst, Mynter og myntlignende metallpreg fra de britiske Øyer, Nordisk numismatisk årsskrift 1939 s. 103 ff.; skillnaden mellan förekomsten av engelskt mynt i Norge under 1300-talet och 1400-talet framgår här kraftigt. Från 1400-talet är endast nobeln representerad. En passant kan framhållas den ganska stora förekomsten av engelskt mynt i norska fynd från nyare tiden, något vartill motstycke saknas i Sverige. Detta synes ha sin grund i att växelbetalning av exporten tidigare slagit igenom i Sverige än i Norge (E. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia II, 1936, s. 625). Asgaut Steinnes, Leidang og landskyld (Skr. utg. av det Kongel. Norske Vid.-Ak. i Oslo 1927 II N:o 9) Kap. 3. Engelsk-rekningi.

⁴⁵ Hans Holst, Numismatiske minner fra hansaveldet i Norge, Nordisk numismatisk årsskrift 1938 s. 89 ff. Asgaut Steinnes, Gamal skatte-skipnad i Noreg. Avh. utg. av det Norske Vid.-Ak. i Oslo 1930 II (1931) s. 11 ff. Den lybska myntråkningén kom till Norge genom de danska mynten, som ju från slutet av 1300-talet utgavos enligt det nordtyska systemet.

⁴⁶ Hans Holst, Funn av myntskatter i Norge, Nordisk numismatisk årsskrift 1936; Axel Ernst, Norske Hvide fra Kong Hans, Nordisk numismatisk årsskrift 1940. Se även Schive s. 130 och 132. När det i Norge under denna tid talas om kungligt mynt eller kungens mynt, får man tro-
ligen uppfatta detta som avseende danska penningar.

III

1481—1513

Det krävdes nära två års förhandlingar, innan norrmännen valde Kristian I:s äldste son Hans till konung. Bland de bestämmelser i den handfästning han innan dess fick besvärja (»Halmstadsrecessen») var även den, att mynt skulle upprättas i Trondheim »effther Nidross domkyrkes preuilegier oc thesliges i Bergen oc Oslo effther rigens leylighet, i alle thesse tre stæder jaffngod mynt wid Danske penninge».¹

Löftet i handfästningen blev av konungen uppfyllt. Att på nytt ett självständigt norskt mynt upprättas går f. ö. bra i stil med den kamp mot hanseatväldet, som utmärker kung Hans politik och som skiljer denna så starkt från de närmaste företrädarnas. Från Hans tid ha vi både kungliga och ärkebiskopliga mynt. Den andliga mynträtten blev f. ö. tagen i bruk under hela katolicismens återstående tid i Norge. Talrika mynt från ärkebiskoparna Erik Walkendorff (1510—24) och Olav Engelbrektsson (1524—37) visa detta till full evidens. Granskar man närmare dessa präglings bildtyper, är det påfallande, hur ärkebiskoparnas namn och vapen dominera ena sidan, medan den andra i lika hög grad behärskas av Sankt Olavs namn och emblem. Detta är blott, vad man kan vänta, då man vet, hur helgonkonungens bild och attribut äro en ständig följeslagare i ärkebiskoparnas sigill under denna tid och då man har i minnet hans stora betydelse för det norska ärkestiftet och dess huvudort.² Utom dessa ärkebiskopsmynt finnes ytterligare en hit hänförlig typ. Inskriften å ena sidan HON AREPI NIDROSIEN visar detta. Som motstycke härtill har åtsidan legenden: SAN OLAWS REX (fig. 16:9). Så långt har denna typ överensstämmelse med de ovan omtalade namnförsedda mynten. Så är dock inte fallet med bilderna. Å Sankt Olovssidan avbildar myntet sålunda det norska rikets vapen, det krönte yxbärande lejonet i en på ett s. k. stort kors vilande sköld, medan å den andra sidan ett n är enda bildtyp. Denna typ brukar utan egentlig bevisning men med stor sannolikhet föras till ärkebiskop Gaute Ivarssons tid (1474—1510). Studerar man de till Hans' tid hänförliga mynten, som de uppställts av

¹ Sveriges traktater, III (1895) s. 682.

² Harry Fett, Studier over middelalderens norske sigiller. Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsberetning for 1903 (tr. 1904).

Axel Ernst, faller det genast i ögonen, hur vissa andra mynt³ visa fullständig eller nästan fullständig (ibland är n:et krönt, ibland ha åt- och frånsida bytt plats) bildöverensstämmelse med Gautetypen. Inskriften å frånsidan är dock ofta en annan (å vissa exemplar är den MON NOVA NIDROS; fig. 16: 8): HONETA NORWEI (fig. 16: 7). Den fullständiga typlikheten i övrigt för den dock nära samman med de säkra ärkebiskopsmynten, åt vilket håll f. ö. även inskriften SANCTVS OLAVS eller SANCTVS OLAVS REX pekar. Men det finns även andra mynt, som på ett eller annat sätt kunna kombineras med den norske helgonkonungen: 1) med hans namn och krönt O å åt-sidan och MONETA NORWEI kring sköld med yxan på stort kors å frånsidan (fig. 16: 6); 2) där kung Olavs namn är förbundet med den regerande konungens (Schou⁴ 214—16); eller 3) där Hans' namn kombinerats med yxskölden (Schou 219); eller 4) där ett krönt h kombinerats med Sankt Olavs namn (Ernst sid. 77 fig. 33) etc. Kombinationerna är som synes många, och utan tillgång till ett mycket stort myntmaterial, som skulle ge tillfälle att skala ut huvudtyperna från sannolikt befintliga hybrider, är det omöjligt att här få fram fakta för en rekonstruktion av utvecklingen. Så mycket synes dock tämligen säkert, att åtskilligt mer av den bevarade norska myntmassan från denna tid, än vad man hittills antagit, är ett utflöde av ärkebiskopens mynträtt. Är det tänkbart, att konungen och ärkebiskopen först tillsammans utgivit mynt, varav följt att bilder och inskrifter på samma mynt lånat drag från båda hållen? Därpå kan kanske en detaljundersökning av ovan antydd art lämna svaret. Den skulle måhända även ge avgörande bidrag till lösandet av frågan, om var de säkert kungliga mynten från denna tid präglats, vilka sakna uppgift om myntort. Man har haft olika mening härom.⁵ Härstamma de från Oslo eller Trondheim? Orsaken till att Oslo framdragits i detta sammanhang är utan tvivel Halmstadsrecessens bestämmelser. Men dels innebära dessa intet absolut fastlåsande av den kungliga myntningen vid både Oslo och Bergen, — det talas ju här om att det skulle ske »efter rikets läglighet» — dels finns det ju gott om exempel på bestämmelser, som inte blivit följda. Till förmån för Trondheim kom-

³ A. a. s. 75 fig. 22—25.

⁴ Beskrivelse af danske og norske Mønter (1926).

⁵ Ernst, s. 79 f. Här även en annan uppfattning än den av mig hävdade om boskillnaden mellan kunglig och ärkebiskoplig myntning.

mer kanhända kommande detaljforskningar att framdraga förekomsten av hybrider mellan kunglig och ärkebiskoplig myntning. Men det finns kanske även en annan lösningsmöjlighet: Bergen.

Av grundläggande vikt för utredningar av detta slag är närmare kännedom om mynttypernas relativa kronologi. En sådan är emellertid inte för handen beträffande kung Hans' norska mynttyper. Rent *a priori* kunde man emellertid ha rätt att tänka sig de typer, som ha lejonet inom sköld som senare än de typer, där det står eller går på ett stort kors. Studerar man, hur kung Hans' säkerligen sent införda större myntsorter i detta fall äro beskaffade, finner man att de ha sköld eller sköld på stort kors.

En kontrollmöjlighet ges i viss mån genom myntfynden. Från Hans' långa regering har man här en välbehövlig kronologisk differentieringsmöjlighet i det faktum, att kungen, som från företrädarna övertagit myntverkstaden i Malmö, själv upprättade nya myntsmedjor i Aalborg och Köpenhamn. Myntfynd, som innehåller penningar från Malmö men inga från de övriga tvenne myntorterna, varav den i Aalborg synes ha varit synnerligen produktiv, är med all sannolikhet äldre än de, där även de båda andra myntorterna äro representerade. Det finns ett sådant fynd från Bangsbo Strand, Flade sogn, Hjörting amt.⁶ De norska mynt, som ingick däri voro: 1) med Hans' namn och monogram å åtsidan och det norska vapendjuret på stort kors med omskrift MONETA NORWEI på frånsidan (fig. 16: 1); 2) krönt O med SANCTVS OLAVS resp. yxa i sköld på stort kors med MONETA NORWEI (fig. 16: 6); 3) som 1 men med SANCTVS OLAVS till inskrift (fig. 16: 5). Som var att vänta visar sig typen med lejon på stort kors som äldst i serien av typerna med Norges vapen. Vissa mynt, som i prägeln upplysa om att de slagits i Bergen, ha även de denna typ (fig. 16: 2). De äro säkerligen äldst i Bergenserien, och att döma av att i Bangsbofyndet en typ (se nr 2 ovan) förekom med sköld på stort kors, är de med denna typ bland Bergenmynten (fig. 16: 3) närmast i ålder, varför den med sköld utan kors bakom är yngst (fig. 16: 4). Bangsbofyndet antyder även, att mynt med SANCTVS OLAVS utmyntats lika tidigt och parallellt med säkra kungamynt. Det är högst sannolikt, att vi här ha representanter för en samtidigt med den kungliga upprättad ärkebiskopsmyntning, som

⁶ Ernst, a. a. s. 87 och supplerande upplysningar av Georg Galster, för vilka jag tackar.

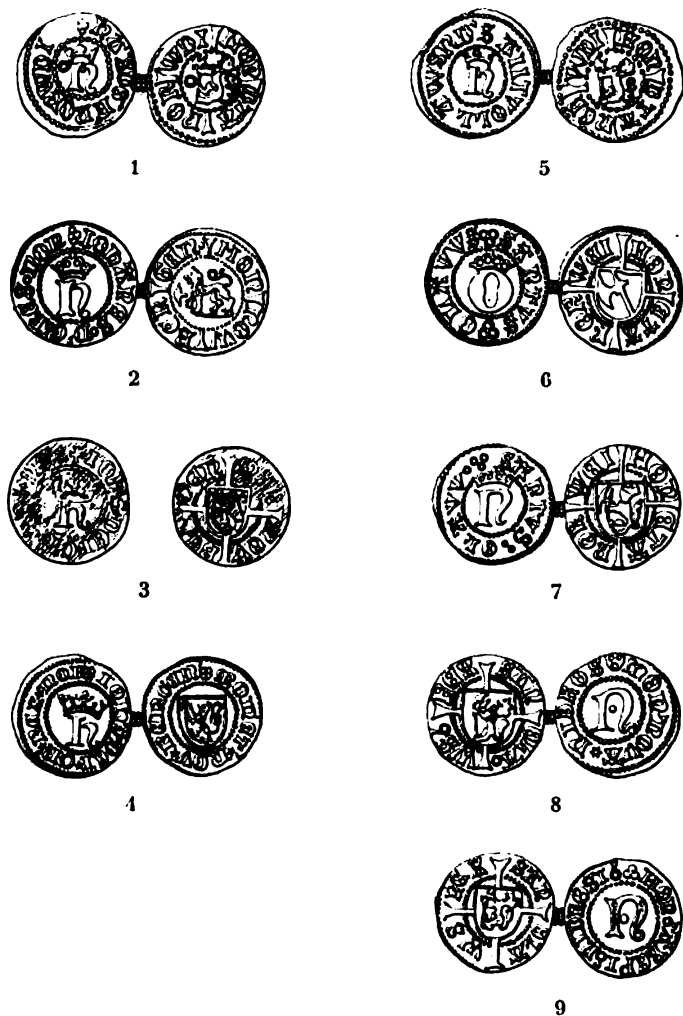

Fig. 16. Uppställning av vissa norska mynttyper från kung Hans' tid i anslutning till här framlagda synpunkter om deras kronologiska och lokala fördelning. T. v. kungatyper, t. h. typer som säkert eller sannolikt härstamma från Nidaros (nr 9 säkert ärkebiskoplig). Enligt inskrifterna äro nr 2—4 slagna i Bergen. Bilduppställningen avser ej att visa kronologisk parallellitet mellan kunga- och ärkebiskopsemissionerna.

Arrangement of certain Norwegian types of coins from King Hans' time, exemplifying the points of view as to their chronological and local distribution advanced here. To the left royal types, to the right types which certainly or probably derive from Nidaros (no. 9 certainly archiepiscopal). According to the inscriptions nos. 2—4 were struck in Bergen. The arrangement of the illustrations is not intended to show the parallelity between the royal and the archiepiscopal issues.

dock snart skiftat typ till ett krönt O etc. Men äro de kungliga mynten i fyndet att betrakta som de första i Bergenmyntningen, till vilkens säkra äldsta typer de synas ha en god typanknytning, eller som slagna i Trondheim parallellt med de med inskriptionen Sanct Olavs, till vilka de erbjuda ett gott typmotstykke (i allt lika utom det att i ena fallet är Sankt Olav, i det andra Hans framställd som konungen)?

Vad som här framdragits om de norska mynten från tiden 1481—1513 är i likhet med det, som framlagts i föregående avsnitt av denna undersökning, i hög grad att betrakta som ett diskussionsinlägg, avsett att framkalla mothugg eller instämmanden, d. v. s. att egga till fortsatt forskning rörande för norsk mynthistoria viktiga frågor.

SUMMARY

NILS LUDVIG RASMUSSEN: Studies in the history of Norwegian coins during the period c. 1270—1513. II: 1319—1481, III: 1481—1513.

After 1319, when Norway and Sweden were brought together in a personal union, the Norwegian types of coins came to resemble the Swedish in style and technique. In both countries we have parallel series of two-sided coins without inscriptions, which can be distinguished from each other by means of armorial reproductions (see fig. 12 and fig. 13: 3—6). There is also definite evidence that, between 1340 and 1358, the coins of the two countries were of the same degree of fineness, so that an *actual* coinage union did exist. It is conceivable that there was also a certain unity in the withdrawal of old coins and the issue of new ones. On the basis of the available data as to such measures, certain minting periods can be established for both Swedish and Norwegian coins (p. 7), for which the coins must be found. For the groups before 1354 (in Sweden possibly also from 1354—58) they probably consisted of the above-mentioned two-sided coins, and possibly for Norway also of coins such as shown on pl. 14: 2—4 (pl. 14: 1 is perhaps Swedish), while the period after 1354 (and possibly 1358) was supplemented in Sweden with bracteates as shown on pl. 13: 1—2. The author advances reasons why bracteates as shown on pl. 14: 5 belonged to the corresponding period in Norway (he tries to identify the half-penny on pl. 14: 6 with the »skef» coins, possibly = skärv i. e. the obol or half-penny mentioned in documents). Norwegian coins, subsequent to the dissolution of the union with Sweden in 1363 — which led to the separation of the two countries in

matters of coinage — are also discussed: in all probability the coins in fig. 19 are Norwegian from the end of the 14th and the beginning of the 15th centuries. During the early part of the 15th century, Norwegian minting ceased, which is undoubtedly connected with the decline of the country in various respects.

During the reign of King Hans (1483—1513) Norwegian minting was begun again, in conformity with the promises he had made before his election to the kingship. Starting from the types of coins of the Norwegian bishops, on which the name and emblem of St. Olav play an important part, and with the help of coin types and of finds, the places of minting and the chronology of certain of the coinage of his time are discussed. No definite result can be arrived at without a careful study of a comprehensive coin material, but the author indicates certain possibilities of solution, by means of which, *inter alia*, it is not, as hitherto, necessary to regard Oslo as the place of minting for certain types about which there is no information as to their place of origin. Fig. 16 indicates a conceivable solution — royal coinage to the left (1—4, of which, according to the inscriptions, 2—4 were struck at Bergen) in probable chronological sequence, and on the right probable (5—7) or certain (8—9) Trondheim mintings (no. 5 probably royal, no. 9 certainly archiepiscopal, nos. 6—8 possibly archiepiscopal).